

СЕФАРАД, ЗАМИНАВАНЕ И ЗАВРЪЩАНЕ

– *Моята майка е първата еврейка, родена в Барселона от времената на католическите монарси насам.*

Не зная дали майката на Луис Басат, Йоланда Коен Романо, е първата еврейка, родена в Барселона след прогонването на евреите от Испания през 1492 година. И да не е съвсем първата, със сигурност е сред първите. Открито еврейка. Ражда се на 26 юни 1917 година, когато в Европа – родно място на нейните родители и прародители – бушува война. И Луис Басат е първи в много отношения. *Моят първи бар мицва се състоя в първата от сто и петдесет години насам построена синагога в града – издигната по предназначение, искам да кажа: синагогата на улица „Авенир“ в Барселона.*

От Луис Басат лъха особена гордост от започване и ново начало, от завръщане. Нямам предвид гордостта на открилия нова земя изследовател. По-скоро тази на прокудения, който впоследствие се завръща – тържествуващ, победоносен, по-силен и по-жизнен от всякога; подобно гордостта на индианеца, заминал да дири сполука в Америка, който се прибира в родината просперирал и издига пленителна къща на брега на морето. В средновековните бестиарии, които Аузиас Марк подбира в една своя поема, се споменава, че когато един бик бива победен от друг, той се оттегля сам в пустинята и остава там, докато възвърне силите, нужни, „за да унищожи оня, който го е изоставил“, който го е победил. После тържествуващо се завръща. Сефарадският евреин носи във въображението си тъга по една древна и изгубена родина, разстлана по краищата на Средиземноморието, където след дълго отсъствие и много носталгия се завръща. Все едно дали завръщането е сполучливо. Не историята сама по себе си е важна, а паметта, митичната памет. Паметта е овкусена история, сготвена и подправена, сладка на вкус или горчива.

Отиване и връщане. В корените на семействата Басат и Коен се таи история, вплитаща краищата на Средиземноморието от изток до запад, от север до юг. Сефарадски пейзаж от сияйни острови и море с тюркоазен цвят, ястия в навечерието на Шабат, омайни подправки и майчини спомени. Средиземноморска история на гонения, бягства и завръщания. *Не знаем откъде сме (си) тръгнали преди петстотин години, може тъкмо от Барселона да е било, не е ясно.* Началната точка не е известна. Но завръщането е в Барселона, в началото на един метежен, смутен ХХ век. Да си евреин в Испания през 30-те, 40-те години на ХХ век... Нелегалност, известия за смърт от Солун и Полша, от Триест и Париж. А Барселона, пристанът на завръщане, е несигурно убежище във времена на размирие и всеобща обърканост.

Моля Луис Басат да му бъде спътник в тази плетеница от заминавания и завръщания. Да споделя с него гордостта от завръщането. Когато Йоланда Коен Романо се ражда в Барселона през 1917-а, градът не е виждал рождение на евреин от близо петстотин години. Първите завърнали се евреи. Голямото завръщане. Луис отвръща: Да, да го направим заедно, всеки със своите спомени, всеки със свои думи. Да започваме.

Какво означава да си евреин? *Като бях малък, у дома това имаше повече общо с храната, отколкото с молитвата. Имаше привкус на кухня повече, отколкото на религия.* Луис Басат престанал да вярва, когато въпреки усърдните молитви загубил едно от децата си. Богът на Израел му изменил. (Но от еврейския си произход не се отрекъл.)

– *И как ще се казва книгата, която пишем?*

– *Заглавието идва накрая...*

Да помислим все пак за възможни заглавия, били те и временни. На Луис му хрумва *Сефарад, двупосочно*. Харесва ми. Преводимо е на всички езици. Всички гари по света предлагат такива билети – за отиване и връщане. Впрочем личи си, че Луис се занимава с реклама. Съзнава нуждата от силна идея и ясна концепция, скрепени с емоция. Цял живот се занимава с това да измисля печеливши идеи. За бульони или ножчета за бръснене, за Каталуния на децата на имигрантите или за Олимпиадата в Барселона. Невинаги за себе си. Но се случва и така да е. Хареса ми неговото заглавие, макар книгата ни да е повече за завръщането, отколкото за далечното, назад във вековете, отпътуване. В главата ми се върти *Завърналият се*. Моята последна книга, посветена на дядо ми, се казва *Отиващият си човек*. Когато пишем, неизбежно проектираме в историите, собствените ни или на другите, нашите мании и убедености, страховете и възторзите ни. Промъкват се лични нагласи, неговите, моите. Искам да пиша за завръщането, за оставане след завръщането. Но това съм аз и зная, че не е редно да се налагам, залогът е твърде голям.

Накрая нито моите, нито твоите или колкото твои вълнения, толкова и мои. Заглавието ще бъде *Завръщането на семейство Басат*.

Защо се ровим, Луис и аз, в документи и снимки, в историите на градове и семейства, съществували преди нас и разкриващи цял един век? Той, предполагам, го прави, за да разбере откъде идва, да познае произхода си: трепетното вълнение да изнамериш своите корени и да увековечиш паметта за мъртвите, мисълта за родословие – генеалогичният спорт, който развива и укрепва духа, покрай който човек пораства и съзрява. Луис знае, че произхожда от няколко места едновременно и че неговата е история на хора, тръгнали си и завърнали се, на хора, прекосяващи пустини, на погинали във войни. Аз пък имам желание да говоря за скитащите евреи, въобще за странстващия човек... за мен самия – за личното ми желание да бъда скитник, без да съм такъв; а може би съм, но без да напускам дома си... Защото неизменно се връщам. Това е: искам да говоря за заминаване и завръщане. За лодките, които движат гребла в бягство от миналото; за кръговратните течения, но и за тези, които се разлъчват; за хода срещу течението... Да разбереш и обясниш историята на едно странстващо семейство, е да разбереш и обясниш историята на всички странстващи семейства. Времето на семейство Басат. Моето време. Моето семейство.

(Но неговите документи, неговите снимки и паспорти. На Луис.)

Завръщане в Сефарад? Миг. Прекрасен, всепризнат. Носталгия по старите къщи в Толедо, чиито огромни железни ключове са съхранявани в Солун, както и езикът на родители и прародители, воля за завръщане там, където всичко е започнало и където вярваме (така казват), че дедите ни са живели щастливо и благополучно, били са уважавани, светски хора... Но не в Толедо е завръщането, а в Барселона – в края на стария XIX и началото на новия XX век, във времето между двете световни изложения, на пристанище, кипящо от живот и вълнения. Както правят много евреи без произход в Сефарад или немалкото европейци, които не са евреи. Както прави младият Луис Мориц, пристигнал в Барселона в средата на века, за да построи бирена фабрика досами стените на града; или Август Кунцман Дам, дошъл няколко години по-късно от Елзас заедно с внука си Йозеф Дам, за да построят още една фабрика, малко по-отдалечена, на улица „Виладомат“; или както семейство Карасо, евреи от Солун, които правят първия йогурт на улица „Анжелс“. Същото се отнася до Коен и Басат. Едни от многото подобни като тях.

Пет века Сефарад без евреи. Времето на католическите монарси, на Инквизицията... на кладите за конверсос, за марани, за анусим, за криптоюдеи, реални или въображаеми още в края на XVII век (кладите на площад „Гомила де Майорка“, където днес гъмжи от дискотеки). Евреи в Сефарад няма, защото са ги прогонили без право на завръщане:

грози ги смърт, ако решат да го сторят. Когато най-сетне в историята се отваря възможността да се завърнат, те отиват в Барселона – най-вече там. А до този момент... защо не са го направили? Не е съвсем ясно. Може да са липсвали условия, може желанието да не е било толкова силно. Пък и до момента, за който говорим, Испания е в периферията на света, чужда на модерна Европа. Надига глава към края на XIX век. Тогава и Барселона запретва ръкави и става притегателна за хора, новости и инвестиции. Извършила е революцията на комините. Барселона е Европа, иска да бъде Европа, стреми се към Европа. Това е моментът, в който евреите се завръщат. Може би завръщането, като действие във времето и пространството, е преди всичко търсене, проучване. Може да не е пътуване на носталгията, а на надеждата. Може, пътувайки обратно, да търсим не миналото, а бъдещето.